

Doc. dr. Mariyana STAMOVA

Institut za balkanistike sa Centrom za trakologiju

Bugarska akademija nauka, Bugarska

E-mail: marianastamova@yahoo.com

1.02 Pregledni naučni rad/Review scientific article

UDK/UDC: 94:323:327(497.7)"1991/2021" (093)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.10.423>

**OSNIVANJE NEZAVISNE REPUBLIKE MAKEDONIJE –
DECENIJA MEĐUNARODNOG PRIZNANJA (1991–2001)**

Apstrakt: *Proces raspada multinacionalne jugoslovenske federacije krajem 80-ih i početkom 90-ih godina XX veka snažno je uticao na proces uspostavljanja nezavisne makedonske države. Tokom ovih godina, Jugoslovenska federacija je prošla tranziciju od jednopartijske vladavine Saveza komunista do uspostavljanja pluralističkog višepartijskog političkog sistema. Nakon legalizacije mogućnosti stvaranja novih političkih partija u Socijalističkoj Republici Makedoniji, nastale su različite stranke i udruženja, što je unijelo veliku raznolikost u politički život republike i postavilo temelje partijskog pluralizma u njemu. Grupisanje partija se zasniva na stavu prema budućem razvoju Jugoslavije, koji ih deli na “projugoslovenske” i “nacionalne”. Uz makedonske nacionalne stranke u Republici Makedoniji osnivaju se političke stranke i udruženja na nacionalnoj i etno-vjerskoj osnovi. Poteškoće u Republici Makedoniji počele su paralelno sa procesom proglašenja njene nezavisnosti, a posebno nakon raspada Jugoslavije. Tako se početkom 90-ih godina XX veka, nakon raspada multinacionalne federacije i proglašenja nezavisnosti nekih njenih republika, poput Slovenije i Hrvatske, Republika Makedonija suočila sa ozbiljnim problemima u svojoj zemlji. Na unutrašnjem planu – konačna nezavisnost države i oslobođenje Jugoslovenske narodne armije, a spolja – njeno međunarodno priznanje. Dok je poslednja decenija XX veka uglavnom vezana za međunarodno uspostavljanje Republike Makedonije, prva decenija XXI veka zemlja se suočava sa ozbiljnim međunacionalnim problemima i protivljenjem uglavnom između makedonske i albanske etničke grupe u zemlji i dilema daljih koraka ka članstvu u evroatlantskim strukturama – u EU i NATO.*

Ključne riječi: *Jugoslovenska federacija, Republika Makedonija, makedonci, albanci, turci, unutrašnji politički razvoj, problemi vanjske politike, međuetnički odnosi.*

THE FOUNDATION OF THE INDEPENDENT REPUBLIC OF MACEDONIA – A DECADE OF INTERNATIONAL RECOGNITION (1991–2001)

Abstract: *The process of the disintegration of the multinational Yugoslav federation at the end of the 80s and the beginning of the 90s had a strong impact on the process of the constitution of an independent Macedonian state. In those years, the Yugoslav Federation underwent a transition from the one-party rule of the Union of Communists to the establishment of a pluralistic multi-party political system. After the legalization of the possibility to create new political parties in the Socialist Republic of Macedonia, various parties and associations emerged, which brought great diversity to the political life of the republic and laid the foundations of party pluralism in it. The grouping of the parties is based on the attitude towards the future development of Yugoslavia, which divides them into “pro-Yugoslav” and “national”. Along with the Macedonian national parties, political parties and associations on a national and ethno-religious basis are being created in the SR Macedonia. The difficulties in the Republic of Macedonia started parallel to the process of declaring its independence and especially after the breakup of Yugoslavia. Thus, in the early 90s, after the collapse of the multinational federation and the declaration of independence of some of its republics, such as Slovenia and Croatia, the Republic of Macedonia faced serious problems in its own state. Internally - the final independence of the state and liberation from the Yugoslav People's Army, and externally - its international recognition. And while the last decade of the 20th century was mainly related to the international recognition of the Republic of Macedonia, the first decade of the 21st century saw the country face serious international problems and confrontations mainly between the Macedonian and Albanian ethnic groups in the country, as well as the dilemma of further and steps towards membership in the Euro-Atlantic structures - in the EU and NATO.*

Key words: *Yugoslav Federation, Republic of Macedonia, Macedonians, Albanians, Turks, internal political development, problems of foreign policy, inter-ethnic relations.*

Unutrašnji politički razvoj

Slom socijalizma kao svetskog sistema i proces raspada višenacionalne jugoslovenske federacije krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog veka snažno su uticali na proces konstituisanja nezavisne makedonske države. Tih godina SFRJ je pretrpela tranziciju od jednopartijske vladavine Saveza komunista do uspostavljanja pluralističkog višepartijskog političkog sistema. Nakon legalizacije mogućnosti stvaranja novih političkih partija u Socijalističkoj Republici Makedoniji, pojavile su se različite partije i udruženja,

što je unelo veliku raznolikost u politički život republike i postavilo temelje partijskog pluralizma. Grupisanje partija postalo je znak stava prema budućem razvoju Jugoslavije, koji ih je pred transformisanim Savezom komunista Makedonije (SKM) podelio na „projugoslovenske“ u SKM-PDP (Partija za demokratski preobražaj), a kasnije u Socijaldemokratsku uniju Makedonije (SDSM) i Socijalističku partiju Makedonije (SPM) i „nacionalnu“ sa najistaknutijim predstavnikom Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija-Demokratska partija za makedonsko nacionalno jedinstvo (UMRO-DPMNE), nastala u leto 1990.

Uporedo sa makedonskim nacionalnim partijama, u SR Makedoniji se stvaraju političke partije i udruženja na nacionalnoj i etno-verskoj osnovi. Među njima se ističu Partija za demokratski prosperitet (PDP) i Narodna demokratska partija (NDP), koje ujedinjuju Albance u republici. Među glavnim zahtevima u njihovom programu je i teza o „redefinisanju“ SR Makedonije kao države ne samo Makedonaca, već i Albanaca, Turaka, za odvajanje albanske zajednice dobijanjem političke i teritorijalne autonomije¹. Značajnu ulogu u politici i ponašanju ovih partija imaju uspostavljene bliske veze i interakcija sa predstavnicima tzv. Kosovska alternativa - lideri Demokratske zajednice Kosova na čelu sa Ibrahimom Rugovom (2.12.1944–21.1.2006), sa političkim partijama i državnim institucijama iz Albanije. Među njima treba istaći i Demokratsku stranku Turaka, Demokratski savez Bošnjaka, Ujedinjenu stranku Roma itd.

Tako je uoči prvih parlamentarnih izbora u novembru 1990. godine u SR Makedoniji bilo 26 političkih partija i organizacija. Najveća borba bila je između tri bloka - levog krila SKM-PDP, „nacionalnog“ bloka UMRO-DPMNE i bloka albanskih partija PDP i NDP. Svojom antikomunističkom predizbornom kampanjom i promocijom ideje integriteta makedonske teritorije i nacije, UMRO-DPMNE je privukla brojne pristalice i prirodno izašla kao pobednik izbora².

Za predsednika Skupštine Republike Makedonije 8. januara 1991. godine izabran je Stojan Andov, osnivač Liberalne partije. Jedna od prvih važnih odluka novoizabranog parlamenta bila je Deklaracija o suverenitetu SR Makedonije izglasana 25. januara 1991. godine. Usvojena konsenzusom, ova deklaracija je de fakto temeljni dokument – putokaz za buduće ustrojstvo zemlje i za određivanje njenog stava prema procesu raspada Jugoslavije³. Njime se ne samo afirmirao suverenitet i teritorijalni integritet SR Makedonije, već je

¹ Антон Първанов, Марияна Стамова, Албанският фактор в Македония (1944–1991), в: *Турция, Балканите, Европа. История и култура. Изследвания в чест на проф. Дженгиз Хаков*, София 2003, 297.

² Новица Велјановски, *Македонија 1945–1991. Државност и независност*, Скопје 2002, 360–373.

³ Ангел. Димитров, *Раждането на една нова држава. Република Македонија между југославизма и национализма*, София 2011, 107. (dalje: А. Димитров, *Раждането на една нова држава*).

federalnoj jedinici kao ustavni kvalitet pripisana “nezavisnost, kao i pravo makedonskog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otepljenje”⁴.

Dana 27. januara 1991. godine, dva dana nakon usvajanja Deklaracije, Kiro Gligorov (3.5.1917–1.1.2012) izabran je za prvog predsednika sa motom “Makedonija je sve što imamo” posle tajnog glasanja većinom glasova. Glasovi poslanika. Ispostavilo se da je to ključno za njegov izbor, nakon što ga VMRO-DPMNE nije podržala u prvom krugu. Do reizbora Gligorova došlo je u Sobraanju Republike Makedonije nakon što su poslanici bili izloženi snažnom pritisku SKM-PDP (sada SDSM), iza kojeg je, usled agresivne propagandne akcije, stajao veliki deo makedonskog javnosti.

Kao rezultat višestranačkih parlamentarnih izbora, ali i nakon višemesečnih međusobnih napada, 20. marta 1991. godine, prva vlada Republike Makedonije⁵, poznata i kao “ekspertska”, koju je predvodio univerzitetski profesor dr Nikola Kljušev (2.10.1927– 16.1.2008). Kasnije je postalo jasno da sastav “ekspertske vlade” uključuje veliki broj članova bliskih partiji UMRO-DPMNE, ali ključni resori i dalje ostaju pod kontrolom levog bloka, tj. SDSM-a i Liberalne partije (LP).

Vlada dr. Kljuševa je suočena sa rešavanjem nekoliko ključnih pitanja na putu ka nezavisnosti Republike Makedonije. Time je završena služba makedonskih vojnika u JNA. Takođe je uspeo da uvede monetarnu nezavisnost preko makedonskih novčanih jedinica – makedonskog denara. Međutim, svi ovi vidljivi rezultati su ocenjeni kao nedovoljni. Usled sukoba interesa političkih partija, ali i političke nestabilnosti i slabosti koje je vlada pokazala sa ličnim ambicijama pojedinih njenih članova, 7. jula 1992. godine većina poslanika u Skupštini je izglasala nepoverenja u to. Kasnije je otkriveno da je nedostatak poverenja u Vladu bio rezultat partijskog raskola i projugoslovenske orijentacije nekih ministara koji su bili u ključnim resorima (odbrana, spoljni poslovi, itd).

Nakon nekoliko neuspešnih pokušaja formiranja nove vlade, na kraju je formirana i jedna, koju je predvodio predsednik SDSM Branko Crvenkovski (od 2004. do 2009. godine izabran za trećeg predsednika nezavisne Republike Makedonije) u koaliciji sa LP, SPM i PDP, jedna od dve stranke albanske nacionalne manjine u Republici Makedoniji. Međutim, izbor Branka Crvenkovskog za nosioca mandata za formiranje vlade izazvao je oštro negodovanje opozicionih partija, pošto je predsednik Gligorov dva puta ustupio mandat istoj stranci, što nije bilo ispravno po principima Ustava Republike Makedonije, od prethodnog nosioca mandata, predsednik SKM-PDP Petar Gošev vratio ga je uz obrazloženje “Nisam za jednokratnu upotrebu”. Zapravo, radi se o nesposobnosti ovog mandataru da se bavi rešenjem sa izuzetno teškim problemima u zemlji. U lošim ekonomskim i političkim uslovima ova vlada je funkcionisala do sledećih parlamentarnih izbora 1994. godine.

⁴ Декларация за суверенитет на Социјалистическа република Македонија, в: *Документи за државноста на Република Македонија*, Скопје 2002, 30–31.

⁵ Н. Велјановски, Петнаесет години суверена и независна Република Македонија 1991–2006, *Музејски гласник (Кратово)*, бр. 3, 2006, 13. (dalje: Н. Велјановски, *Петнаесет години*).

Poteškoće u Republici Makedoniji počele su uporedo sa procesom proglašenja njene nezavisnosti, a posebno nakon raspada SFRJ. Tako se početkom 90-ih, nakon raspada SFRJ Jugoslavije i proglašenja nezavisnosti nekih njenih republika poput Slovenije i Hrvatske, Republika Makedonija suočila sa ozbiljnim problemima u sopstvenoj državi. Unutrašnje – konačna nezavisnost države i oslobođenje od JNA, a spolja – njeno međunarodno priznanje. Strah od ostanka u “maloj” (“krmjoj”) jugoslovenskoj federaciji prisutan je kod većine makedonskih građana. Dakle, ne treba potcenjivati dejstvo spoljnih faktora, ali u samoj Republici Makedoniji bilo je pristalica ideje ostanka u zajedničkoj državi, doduše sa manjim brojem republika. Ova dilema okončana je odlukom na sednici Sobraanja Republike Makedonije 6. avgusta 1991. da se održi referendum o autonomiji, suverenitetu i nezavisnosti države⁶.

Na referendumu održanom 8. septembra 1991. godine 95,08% od ukupno 1.495.807 učesnika glasalo je za uspostavljanje nezavisne i suverene Republike Makedonije.

Na osnovu ovih rezultata, Skupština Republike Makedonije je 17. septembra 1991. godine usvojila deklaraciju kojom je zvanično konstituisana nova nezavisna, suverena i nezavisna država⁷. Osmi septembar je proglašen državnim praznikom – Danom nezavisnosti.

Naredni razvoj društveno-političkog života u već nezavisnoj državi povezan je sa donošenjem prvog demokratskog ustava Republike Makedonije 17. novembra 1991. godine. Prema ustavu, Republika Makedonija je proglašena za nezavisnu, suverenu i građanska država.

Ustav Republike Makedonije stvara socio-ekonomske i političke pretpostavke za razvoj države. Na osnovu novih ustavnih odluka, jula 1994. godine usvojen je Zakon o političkim strankama⁸. Ovim zakonom stvorena je mogućnost za dalje funkcionisanje političkih partija, za njihov status, delovanje, njihovo finansiranje itd. Prema zakonodavstvu Republike Makedonije, u jesen 1994. godine počele su pripreme za druge parlamentarne i prve neposredne predsedničke izbore. Predsednički i parlamentarni izbori održani su 16. oktobra 1994. godine. 77-godišnji Kiro Gligorov ponovo je izabran za predsednika kao kandidat koalicije stranke Savez za Makedoniju. Sa 52,44% od ukupnog broja birača izabran je u prvom krugu. Njegov protivnik i gubitnik je kandidat VMRO-DPMNE, reditelj Ljubiša Georgijevski (30.5.1937–6.12.2018). UMRO-DPMNE optužuje vlastodršce SDSM za izbornu prevaru i dugo odbija da prizna legitimitet izbora.

Zbog bojkota parlamentarnih izbora od strane bloka predvođenog najvećom opozicionom strankom UMRO-DPMNE, “Unija za Makedoniju” je osvojila više od 2/3 poslaničkih mandata. Posle pobede, mandat za sastav vlade dobio je SDSM, a na čelo vlade došao je Branko Crvenkovski. Liberalna partija

⁶ А. Димитров, *Раждането на една нова држава*, 135–141.

⁷ *Документи за државноста*, 52.

⁸ „Службен весник на РМ”, бр. 41, 1994.

na čelu sa svojim liderom Stojanom Andovom, koji je i predsednik Sbranja Republike Makedonije, 1996. godine napušta koaliciju “Unija za Makedoniju” i prelazi na stranu opozicije⁹.

Glavna bitka na parlamentarnim izborima 1998, predsedničkim 1999. i lokalnim izborima 2000. godine takođe se vodila između dva politička bloka predvođena SDSM i UMRO-DPMNE. Ovoga puta, na parlamentarnim izborima, pobjedu je odnela koalicija “Za promene” u kojoj su bili UMRO-DPMNE i novostvorena Demokratska alternativa (DA) pravnik i takođe bivšeg člana Predsedništva SFRJ Vasilu Tupurkovskog. Ova koalicija je formirala vladu sa premijerom, prvim predsednikom UMRO-DPMNE Ljubčom Georgijevskim i profesorom ustavnog prava na Univerzitetu “Sv. Ćirila i Metodija” u Skoplju dr Savo Klimovski. Posle šest godina na vlasti, SDSM je bio u ulozi opozicione stranke. Samo dve godine nakon formiranja nove vlade, DA je van vlasti i koalicija se raspala. Tako je krajem 2000. godine formirana nova parlamentarna većina i vladu uz učešće Liberalne partije. Koalicioni partner PDP tetovskih Albanaca ostao je u koaliciji i na vlasti.

Na predsedničkim izborima u Republici Makedoniji 1999. od dva kandidata Borisa Trajkovskog (25.6.1956–26.2.2004) i Tita Petkovskog, koji je ubedljivo vodio u prvom krugu, u drugom krugu Boris Trajkovski, kandidat UMRO - DPMNE. Izbori se odvijaju u veoma napetoj atmosferi uz teške optužbe za prevaru od strane albanskog PDP-a. Nakon što je PDP u drugom izbornom krugu ostao bez svog kandidata, stao je iza kandidata UMRO-DPMNE, a za predsjednika je izabran Boris Trajkovski. Opozicione stranke su se oglasile sa optužbama za mnoge nepravilnosti u glasanju, a SDSM je proglasio da za njih izabrani predsednik nije legitiman. Ove stranke, predvođene SDSM-om, tokom skoro čitavog perioda tretirale su predsednika Trajkovskog kao nelegitimnog predsednika, što se negativno odrazilo na njegovu ličnost, i tako se nastavilo sve do njegove pogibije u avionskoj nesreći 26. februara 2004. godine kod Mostara. Bosna i Hercegovina.

Ekonomski razvoj

Ekonomska stabilizacija i razvoj Republike Makedonije nakon proglašenja njene nezavisnosti imali su mnogo veće teškoće od političke. To su diktirali uslovi tranzicije, kada je trebalo preći sa socijalističkog modela privrednog uređenja na tržišni model privrednog uređenja. U ovom periodu transformacije nisu uspjeli da postignu potrebne rezultate kako bi zadržali pozitivan pravac razvoja zemlje. Republika Makedonija je postala član Svetske banke za obnovu i razvoj, Međunarodnog monetarnog odbora, primljena u Savet Evrope, uspela da u potpunosti eliminiše visoku inflaciju, privatizovano je preko 70% javnih preduzeća, kurs denar je stabilizovan u odnosu na nemačku marku i

⁹ Н. Велјановски, *Петнаесет години*, 19–20.

povećane državne rezerve. U uslovima privatizacije uočen je blagi porast industrijske proizvodnje, izgrađen je gasovod do najznačajnijih industrijskih objekata, rekonstruisani i novoizgrađeni infrastrukturni objekti i ostvareni drugi ekonomski efekti. Ali usled zatvaranja i restrukturiranja većih privrednih kapaciteta u zemlji, broj nezaposlenih se postepeno povećavao, dostižući broj od oko 360.000 nezaposlenih krajem 2000. godine. Jedan od najvećih razloga je to što je u R. i pogrešna privatizacija. Koristeći model privatizacije koji je usvojila jugoslovenska vlada uoči raspada Jugoslavije, ili popularno nazvan model Ante Markovića, poslednjeg jugoslovenskog premijera, vlada SDSM, koja je bila na vlasti u periodu kada je počeo proces tranzicije, upravljачkim strukturama u njihovim preduzećima omogućeno je da ih “kupe” u kojima upravljaju, ali bez ulaganja u njih. Kada postanu vlasnici preduzeća, počinju sa otpuštanjem radnika, a sa druge strane, ne ulažu potrebna sredstva za obnovu proizvodnje. Tako se desilo da umesto uzleta kao posledica privatizacije, dođe do pada proizvodnje i privrednog razvoja, a mnoga preduzeća su proglašena bankrotom i likvidacijom.

To je uticalo na pad životnog standarda, što je zauzvrat dovelo do porasta nezadovoljstva građana. Embargo od Grčke se negativno odrazio na ozbiljno zaostajanje u ekonomskom razvoju Republike Makedonije. Ovim su pogođeni naftna industrija, metalurgija, transport, hemijska industrija i drugi privredni sektori. Ništa manju štetu nanele su i sankcije SR Jugoslaviji uvedene nekoliko rezolucija UN zbog njenog učešća u ratu u Bosni i Hercegovini i zbog stanja međunacionalnih odnosa u autonomnoj pokrajini Kosovo. S druge strane, sankcije koje je prva uvela Grčka, a kasnije i obnovljena Jugoslavija Slobodana Miloševića, pomogle su razvoju sive ekonomije, šverca i korupcije, što je uticalo na ukupnu ekonomiju zemlje.

Međunarodno priznanje i spoljnopolitički problemi Republike Makedonije

Usvajanjem Ustava Republike Makedonije i Deklaracije o međunarodnom priznavanju njenog suvereniteta stvaraju se osnovni preduslovi za njeno međunarodno potvrđivanje.

Ali ovaj proces se nije razvijao kako se očekivalo. Za razliku od Slovenije i Hrvatske, Republika Makedonija nije mogla da računa na snažne pristalice svoje nezavisnosti od Evropske unije. Grčka osporava pravo Makedonije da se naziva svojim ustavnim imenom, smatrajući da pokazuje teritorijalne pretenzije prema Grčkoj. Sa svoje strane, ministri inostranih poslova zemalja EU su 17. decembra 1991. odobrili neke kriterijume za priznanje novih zemalja Jugoistočne Evrope i SSSR-a. Dva dana kasnije, Skupštine Republike Makedonije poslalo je posebnu deklaraciju EU u kojoj se navodi da podržava zahteve Unije i da će prava manjina iz Povelje UN biti zagarantovana. Ove garancije su poslate i Arbitražnoj komisiji za Jugoslaviju, čime su potvrđeni zahtevi EU. 15. januara 1992. godine ova komisija, na čijem je čelu etabrirani

francuski pravnik Robert Badenter, a poznatija kao Badenterova komisija, zaključila je da Republika Makedonija ispunjava sve uslove za međunarodno priznanje¹⁰.

Prva država koja je istog dana, 15. januara, zvanično priznala Makedoniju pod njenim ustavnim imenom “Republika Makedonija”, bila je Bugarska. Na ovaj način Bugarska je dala glavni podsticaj međunarodnom priznanju i afirmaciji. Svojom aktivnom podrškom makedonskoj državnoj nezavisnosti i uz pomoć pružene za prevazilaženje embarga koji je kasnije uvela Grčka, Bugarska je dala odlučujući doprinos prevazilaženju najkritičnije faze postojanja Republike Makedonije, ne postavljajući joj nikakve preduslove¹¹. U to vreme je predsednik Bugarske dr Želio Želez (3.3.1935–30.1.2015) izvršio uticaj na Moskvu za priznanje makedonske nezavisnosti¹².

Ubrzo nakon ovog akta Bugarske, pod istim imenom Republiku Makedoniju priznala je i Turska, koja je prva uspostavila diplomatske odnose sa Skopljem. Do prijema Republike Makedonije u UN 1993. godine priznavali su joj ustavno ime Rusija, Slovenija, Hrvatska, Litvanija itd. Ali mnoge zemlje se uzdržavaju da je priznaju dok se ne reši pitanje njenog imena¹³.

Dana 8. aprila 1993. godine, nakon Rezolucije 817 Saveta bezbednosti UN i aklamacijom u Generalnoj skupštini UN, Republika Makedonija je primljena kao punopravni član svetske organizacije. Ali, zbog protivljenja i pritiska Grčke da promeni ustavni naziv, članstvo u UN je izvršeno pod imenom Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija (BJRM)¹⁴.

Čin prihvatanja Republike Makedonije u UN, oslobađa njeno priznanje od strane drugih zemalja. Krajem 1993. godine Republiku Makedoniju priznalo je šest država članica EU (Danska, Francuska, Nemačka, Italija, Holandija, Velika Britanija), sa kojima je uspostavila diplomatske odnose. Republika Makedonija je 29. decembra 1995. uspela da ostvari pune diplomatske odnose sa EU¹⁵. Nakon što su je početkom februara 1994. priznale i SAD, 16. februara Grčka preduzima radikalne mere prema novom susedu tako što prekida diplomatske veze sa Skopljem i uvodi blokadu kretanja robe u i iz BJRM preko luke Solun, sa izuzetkom humanitarne pomoći.

Dakle, period od proglašenja nezavisnosti Republike Makedonije do sredine 1990-ih bio je važan temelj, kako za unutrašnju političku strukturu i razvoj, tako i za afirmaciju nove države u regionu i na međunarodnom planu.

Grčka ekonomska blokada okončana je 13. septembra 1995. godine u Njujorku potpisivanjem Privremenog sporazuma između Republike Makedonije i Grčke za normalizaciju međusobnih odnosa. Ovim aktom Grčka se obavezuje

¹⁰ Иванка Недева, *Проблемът Македония*, София 1994, 28–29.

¹¹ А. Димитров, *Раждането на една нова държава*, 155–160.

¹² <http://e-vestnik.bg/13651/stefan-tafrov-kak-priznahme-makedoniya-i-otvorihme-evropeyskiya-pat-na-balgariya>.

¹³ Венелин Цачевски, *Балканите. Краят на конфликтите*, София 2008, 136–137.

¹⁴ http://www.dw.de/dw/article/0,,6387338_page_0,00.html.

¹⁵ <http://www.mfa.gov.mk/?q=nadvoresna-politika/bilateralni-odnosi>.

da ukine trgovinske sankcije Republici Makedoniji, a ona se obavezuje da promeni svoju nacionalnu zastavu, da se uzdrži od simbola vezanih za grčko kulturno i istorijsko nasleđe. Međutim, spor oko imena nije rešen, pošto je odlučeno da se pregovori o ovom pitanju nastave pod pokroviteljstvom generalnog sekretara UN.

U cilju ekonomske pomoći spolja, nakon priznavanja svog suvereniteta, Republika Makedonija se u svojoj spoljnoj politici oslanja na blisku saradnju sa SAD i zemljama EU. Zbog bezbednosti njenih granica, na njen zahtev, Savet bezbednosti UN je 1992. godine doneo odluku da se granica između Republike Makedonije i SR Jugoslavije stavi pod međunarodni nadzor. Tako je uspostavljena misija UNIPROFOR-a (UNPROFOR). U njemu učestvuju predstavnici snaga Švedske, Danske, Finske i Norveške sa oko 900 vojnika, posmatrača i civila. Njima se 1993. pridružilo 300 vojnika iz Sjedinjenih Država. Prvi put su snage UN upućene u Republiku Makedoniju u preventivne i miroljubive svrhe, a ne zbog vojnog sukoba. Mandat im je više puta produžen odlukom Saveta bezbednosti. Ova misija je 1995. godine preimenovana u UNPREDEP, da bi na kraju, juna 1997. godine, povučena i na njeno mesto su stigli vojnici NATO-a¹⁶.

Nakon sredine 1990-ih, Republika Makedonija, sa svim problemima i teškoćama u rešavanju spornih pitanja sa svojim susedima, nalazi se pred izazovom da se dokaže i uklopi kako u međunarodne procese, tako i u evroatlantske procese u jugoistočnoj Evropi. Potpisivanje Privremenog sporazuma između dve susedne zemlje u jesen 1995. godine trebalo je da dovede do otvaranja puta Republici Makedoniji ka međunarodnim organizacijama.

Na putu ka svojoj proevropskoj orijentaciji, Republika Makedonija je 1995. godine primljena u Organizaciju za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), a 15. novembra 1995. godine potpisala je sporazum o učešću u program NATO "Partnerstvo za mir", nakon čega je usledilo članstvo u Savetu evroatlantskog partnerstva 1997. godine.

Odnos između NATO-a i Republike Makedonije ojačan je tokom kosovske krize 1999. godine, kada se Skoplje pokazalo kao ključni partner u podršci NATO operacijama, a savezničke snage su raspoređene u zemlji da zaustave širenje sukoba i pruže humanitarnu pomoć. za izbeglice sa Kosova. Iste godine Republika Makedonija se pridružila Akcionom planu za članstvo u Severnoatlantskom savezu, pripremajući se za članstvo u NATO.

S druge strane, u pravcu saradnje sa SAD, Skoplje su posetili američki predsednik Bil Klinton i ministar odbrane Vilijam Peri. Sa ovim poslednjim je 1994. godine potpisan ugovor o vojnoj saradnji, na osnovu kojeg su iste godine u Krivolaku izvedene zajedničke vojne vežbe. Republiku Makedoniju je posetila i američki državni sekretar za spoljne poslove Medlin Olbrajt. U njenom prisustvu otvorena je ambasada SAD u Republici Makedoniji¹⁷.

¹⁶ Н. Велјановски, *Петнаесет години*, 22–23.

¹⁷ *Isto*, 23.

Treba napomenuti da značajnu ulogu imaju i odnosi sa susednim zemljama, diktirani unutrašnjim i spoljnim političkim prilikama u zemlji. Ključni faktor za konsolidaciju zemlje i njenu transformaciju iz jame razdora u faktor stabilnosti u regionu upravo je vezan za rešavanje kontroverznih problema sa susedima. A sama činjenica da Republika Makedonija nije prihvaćena u UN sa svojim ustavnim imenom stvarala je probleme i dodatne zahteve susednih zemalja.

Međunacionalni odnosi u Republici Makedoniji

Međunacionalni odnosi, posebno odnosi sa albanskom zajednicom u prvoj deceniji postojanja Republike Makedonije kao nezavisne države, nikada nisu bili na potrebnom nivou. Političke tenzije su često bile prisutne. Na primer, politička aktivnost u predizbornoj kampanji iu vreme prvih izbora u nezavisnoj Republici Makedoniji, lideri albanskih partija – PDP i NDP orijentisani su na taktiku bojkota i neučestvovanja u nastojanjima da stvori se pluralističko građansko društvo i jačanje novoproglašene makedonske državnosti. Prava nacionalnosti u Makedoniji regulisana su čl. 7. i 48. ustava Republike Makedonije¹⁸. Oni predviđaju upotrebu maternjeg jezika kao službenog u opštinama u kojima su većina ili predstavljaju značajan deo stanovništva. Afirmiše se njihovo pravo da razvijaju i afirmišu svoj nacionalni identitet, svoj maternji jezik i svoje pismo. U stvari, to su bila stečena prava, jer su postojala i kada je Makedonija bila u sastavu Jugoslavije. Oni mogu da koriste sopstvenu zastavu i druge simbole, koji, međutim, ne smeju biti identični onima njihovih “majki zemalja”. Time su napravljeni značajni ustupci, ali albanske stranke ostaju nezadovoljne.

Usledilo je odbijanje albanskog stanovništva da učestvuje u popisu stanovništva koji je sproveden u Republici Makedoniji početkom 1992. godine, albanski poslanici su u više navrata bojkotovali sednice Skupština kada bi trebalo da se usvajaju važni zakoni itd. Postoje pokušaji stvaranja paralelnih paradržavnih formacija. 1993. godine, namera da se u Makedoniji odvoji autonomna albanska jedinica tzv. Republika Ilirida. 1994. godine pokušano je da se stvore albanske paravojne formacije sa formiranjem tzv. Štab narodne odbrane Oružanih snaga Albanaca¹⁹.

Situacija u Republici Makedoniji obeležila je elemente eskalacije tenzija uoči i tokom sukoba na Kosovu 1998–1999, a već 1996–1997. njena teritorija je

¹⁸ Устав на Република Македонија, Скопје 1991.

¹⁹ Mariana Stamova, The Albanian Factor and Albanian Resistance to the Independent Republic of Macedonia 1991–2001, in: *Guerrilla in the Balkans. Freedom Fighters, Rebels or Bandits – Researching the Guerrilla and Paramilitary Forces in the Balkans*, International Conference Belgrade – Leskovac – Vranje Sept. 14–16, 2006, Tokyo – Belgrade 2007, 271–278. (dalje: M. Stamova, *The Albanian Factor*).

pretvorena u izlaznu logističku i pozadinu, kao i kao glavni kanal za prenos oružja, ljudi i municije koje koristi Oslobođilačka vojska Kosova (OVK).

Isti procesi koji se odvijaju na Kosovu, u ovoj ili onoj meri, razvijaju se u Republici Makedoniji, naravno različitim brzinama i intenzitetom. Posle prvog talasa naseljavanja kosovskih Albanaca u Republiku Makedoniju 90-ih, usledio je drugi sličan talas nakon masovnog preseljenja izbeglica tokom ratnih dejstava na Kosovu 1998–1999. Tako je preko 300.000 kosovskih Albanaca usmereni su od srpske trupe u Republiku Makedoniju. Ovo dovodi do značajnih promena u etničkom odnosu stanovništva u republici, jer ne mali deo njih ostaje da živi sa svojim sugrađanima u Republici Makedoniji.

Situacija u Republici Makedoniji se naglo menja i gotovo bez tranzicije prelazi iz stanja relativno stabilnih međunacionalnih odnosa i unutrašnje političke situacije u oružane sukobe između makedonskih snaga bezbednosti i paravojnih terorističkih formacija makedonskih Albanaca. Ovo se dešava nakon što su predsednici Vojislav Koštunica i Boris Trajkovski u februaru 2001. godine u Skoplju potpisali sporazum o razgraničenju između Republike Srbije i Republike Makedonije i njenom priznavanju kao međudržavne granice.

Odmah nakon toga usledila je oružana akcija za kontrolu sela Tanuševca, tokom koje se među makedonskim Albancima pojavio novi faktor – teroristička organizacija Armija za nacionalno oslobođenje (ANO).

Vlada Republike Makedonije, koju predvodi vladajuća UMRO-DPMNE, i predsednik Boris Trajkovski, koji je 1999. godine izabran na izborima uz veliku podršku albanske etničke grupe, suočavaju se sa izazovom kontrolisanja sukoba. Zbog same činjenice da su na vlasti političke partije sastavljene od Makedonaca i Albanaca, spekuliše se da je reč o “sukobu koje su stranke na vlasti izazvale u cilju zadržavanja ovih pozicija”. U početku su međunarodna zajednica i njeni predstavnici u Republici Makedoniji sukob ocenili kao “teroristički čin”, a one koji su ga izazvali “teroristima” i zahtevali da se bezbednosne snage pozabave situacijom. Istovremeno, mišljenje Vlade Republike Makedonije je da zemlju napadaju oružane formacije iz protektorata Kosova, gde su UN preko svojih bezbednosnih snaga odgovorne za red i bezbednost.

U narednim mesecima, delovanje i ponašanje albanskih političkih snaga u Republici Makedoniji preorijentisano je sa politike etničkog suživota, integracije i saradnje na taktiku ranih 90-ih – absentizam, bojkot i aktivno iredentističko delovanje²⁰.

Pojavom ANO kao nosioca ekstremističkih pozicija i prvim vojnim akcijama u Tanuševcima i Tetovu, nizom terorističkih akcija u Kumanovskom, pomeranjem otpora u neposrednoj blizini velikih urbanih centara, uključujući i prestonicu Skoplje, a usledila je priprema za oružane akcije “gerilskog tipa” u

²⁰ Марияна Стамова, Македонската државна и партийна политика към албанците в СР Македония (1945–1991), in: *BALCANICA POSNANIENSIA Acta et studia XVII Religia a polityka w Europie Południowo-Wschodniej Część 1*, Poznan 2010, 231–238.

urbanim uslovima, masovni skupovi i demonstracije albanskog stanovništva – u Skoplju, Tetovu u znak podrške zahtevima za izmene makedonskog ustava i za legitimizaciju ANO²¹.

Karakteristična odlika situacije tokom meseci aktivnih vojnih akcija u Republici Makedoniji je sve bliža saradnja između rukovodstva političkih partija DPA (osnovane juna 1997. godine) i NDP-a sa liderima ANO. To potvrđuje i njihovo potpisivanje tzv Prizrenska deklaracija od 23. maja 2001. U njoj je navedena opšta politička platforma i program delovanja: amandmani na Ustav Republike Makedonije, koji će od unitarne države preći u dvokomponentnu; proporcionalno učešće Albanaca u svim državnim institucijama; proglašavanje albanskog drugim službenim jezikom; stvaranje posebnog obrazovnog sistema za Albance, uključujući i otvaranje albanskog univerziteta; uspostavljanje “slobodne komunikacije sa albanskim kulturno-etničkim prostorom” u Albaniji, Kosovu, južnoj Srbiji; rehabilitacija ANO i slobodna “reintegracija” u društvo i obnavljanje razaranja koje su pretrpeli Albanci posle kaznenih akcija makedonske vojske²².

Analiza događaja pokazuje da ponašanje albanskih političkih faktora pokazuje dvostruki standard – s jedne strane, oni se izjašnjavaju za očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Republike Makedonije, a sa druge strane sve više stani na liniju podrške terorističkim akcijama, za legitimizaciju ANO, za njeno uključivanje u pregovarački proces i za pooštavanje zahteva pred makedonskim vlastima internacionalizacijom problema.

Zaključak

U zaključku treba napomenuti da je 2001. godine politička i etnonacionalna situacija u Republici Makedoniji ušla u kvalitativno novu fazu. Nakon skoro desetogodišnjeg perioda u kojem su se ocrtavale konture “makedonskog modela etničkog suživota” u kojem su Makedonci – kao titularno većinsko stanovništvo republike i Albanci, etnopolitički organizovani u dvije moćne stranke, pokušali da se pronađe zajednički jezik komunikacije, da se primjene evropski standardi u manjinskoj politici, došlo je do oštrog zaokreta. Republika Makedonija se suočila na pragu novog 21. vijeka sa brojnim unutrašnjim i spoljnopolitičkim problemima koje je morala rješavati. S druge strane, dalji put zemlje trasirala je ideja i borba za njene evroatlantske integracije.

²¹ M. Stamova, *The Albanian Factor*, 275.

²² *Isto*, 276.

Summary

The process of the disintegration of the multinational Yugoslav federation in the late 80s and early 90s had a strong impact on the process of establishing an independent Macedonian state. In those years, the SFR Yugoslavia underwent a transition from the one-party rule of the Union of Communists to the establishment of a pluralist multi-party political system. The difficulties in the Republic of Macedonia started in parallel with the process of declaring its independence and especially after the dissolution of the SFRY. Thus, in the early 1990s, after the breakup of the Yugoslavia and the declaration of independence of some of its republics such as Slovenia and Croatia, the Republic of Macedonia faced serious problems in its own state. Internally – the final independence of the state and liberation from the JNA, and externally – its international recognition. These processes are developing under very difficult political conditions. With the adoption of the Constitution of the Republic of Macedonia and the Declaration on the International Recognition of its Sovereignty, the basic prerequisites for its international validation, which has been going on for almost a decade, have already been created.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Objavljeni izvori/Published sources:

1. „Службен весник на РМ”, бр. 41, 1994.
2. Декларација за суверенитет на Социјалистическа република Македонија, в: *Документи за државноста на Република Македонија*, Скопје 2002.
3. Устав на Република Македонија, Скопје 1991.

Knjige/Books:

1. Велјановски, Новица. *Македонија 1945–1991. Државност и независност*, Скопје 2002.
2. Димитров, Ангел. *Раждането на една нова држава. Република Македонија меѓу југославизма и национализма*, Софија 2011.
3. Недева, Иванка. *Проблемът Македонија*, Софија 1994.
4. Цачевски, Венелин. *Балканите. Крајот на конфликтите*, Софија 2008.

Članci/Articles:

1. Stamova, Mariana. The Albanian Factor and Albanian Resistance to the Independent Republic of Macedonia 1991–2001, in: *Guerrilla in the Balkans. Freedom Fighters, Rebels or Bandits – Researching the Guerrilla and Paramilitary Forces in the Balkans*, International Conference Belgrade – Leskovac – Vranje Sept. 14–16 2006, Tokyo – Belgrade 2007.
2. Велјановски, Н. Петнаесет години суверена и независна Република Македонија 1991–2006, *Музејски гласник (Кратово)*, бр. 3, 2006.

3. Първанов, Антон, Марияна Стамова. Албанският фактор в Македония (1944–1991), в: *Турция, Балканите, Европа. История и култура. Изследвания в чест на проф.Дженгиз Хаков*, София 2003.
4. Стамова, Марияна. Македонската държавна и партийна политика към албанците в СР Македония (1945–1991), in: *BALCANICA POSNANIENSIA Acta et studia XVII Religia a polityka w Europie Południowo-Wschodniej Część 1*, Poznan 2010.

Internet:

1. <http://e-vestnik.bg/13651/stefan-tafrov-kak-priznahme-makedoniya-i-otvorihme-evropeyskiya-pat-na-balgariya>.
2. <http://www.mfa.gov.mk/?q=nadvoresna-politika/bilateralni-odnosi>.
3. http://www.dw.de/dw/article/0,,6387338_page_0,00.html.